

11. Наказ “Про забезпечення медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах” від 20.07.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: /http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20090720_518_.html.

12. Сапуга І. Здоров’я дитячого населення – проблема державної безпеки / І. Сапуга // СЕС: профілактична медицина. – 2010. – № 1. – С. 14–15.

13. Субота Н.П. Технології оздоровлення : навч.-метод. посіб. / Н.П. Субота. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2010. – 124 с.

ТКАЧЕНКО І.В

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ДИТЯЧИХ ОЗДОРОВЧИХ ТАБОРАХ

Зацікавлення проблемою соціального виховання школярів у найрізноманітніших його аспектах у наш час навряд чи можна назвати випадковим. Від того, як відбуватиметься реалізація змісту соціального виховання, багато в чому залежить успішність педагогічної роботи з майбутніми поколіннями й, в остаточному підсумку, моральна чистота й стабільність суспільних відносин. Не слід забувати й про те, що соціально-виховна діяльність сьогодні все частіше розглядається як сукупність найрізноманітніших форм, засобів і методів виховного впливу на дітей, а також організація їх взаємодії, які, з одного боку, впливають на функціонування суспільних механізмів, а з іншого – залежать від стану суспільства у той чи інший історичний період.

Протягом останніх років питання соціального виховання школярів, технологій соціально-педагогічної роботи з ними все частіше порушуються в науковій і навчально-методичній літературі. Сьогодні вже існує низка книг, присвячених основним проблемам соціальної педагогіки (О. Безпалько [1], Т. Василькова [4], Г. Вороніна [5], М. Галагузова [14], А. Капська [13], А. Мудрик [10], А. Мустаєва [11], Л. Немець [12] та ін.), а також наявні численні наукові публікації в періодиці, у яких розглядається та або інша проблема цього спектру (О. Бовть [2], О. Богдановська [3], А. Вигорбіна [6], А. Малько [8] та ін.).

Зокрема, актуальними в нашому контексті є різновекторні напрацювання А. Мудрика. Ключем до розуміння безлічі проблем для автора є трактування процесу виховання в цілому й соціальної педагогіки зокрема як “мистецтва передбачити неминуче й зменшувати ефект того, що трапилось”. Соціальне виховання дослідник трактує як “виховання, що здійснюється суспільством і державою у створених для цього організаціях” [10, с. 6].

Л. Немець у початково-методичній праці “Соціальна педагогіка з основами педагогічної майстерності” [12] розглядає соціальне виховання як одне з важливих соціально-педагогічних питань, аналізує види й специфіку соціально-педагогічної роботи зі школярами, а О. Безпалько трактує соціальне виховання як створення умов і заходів, спрямованих на оволодіння й засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з

метою формування у молоді соціально позитивних ціннісних орієнтацій [1]. Схема процесу соціального виховання в розумінні вченого повинна виглядати так: включення дитини в систему життєдіяльності різноманітних організацій (наприклад, дитячого оздоровчого табору – ДОТ), набуття й накопичення соціального досвіду, знань, умінь, їх інтерпретація, і як результат набутого досвіду – відповідна поведінка особистості.

О. Богдановська у праці “Засвоєння соціальних норм як складова шкільної соціалізації” [3] наголошує на винятковій ролі школи й учителя у формуванні поведінкових і особистісних рис підлітка, які при правильному перебігу навчально-виховного процесу повинні відповідати прийнятним у суспільстві нормам.

При вивченні широкого спектра соціально-педагогічних проблем цінну історико-теоретичну й методологічну базу дають дослідження А. Малько “Соціальна педагогіка в школі: культурологічний аспект” [7], “Формування методологічних основ соціальної педагогіки: культурологічний підхід” [8] та інші, у яких порушуються питання, пов’язані із сучасною “кризою виховання в загальноосвітній школі”, що зумовлена “об’єктивними й суб’єктивними факторами” [7, с. 36].

При цьому більшість дослідників указують на те, що проблема соціального виховання – це, по суті, проблема саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення особистості, яка вирішується, перш за все, завдяки створенню в суспільстві суб’єктивних і об’єктивних умов, що спонукають дитину формувати в собі необхідні якості за допомогою вихователя і в процесі самовиховання.

Як стверджує О. Безпалько, соціальне виховання дітей є однією з важливих складових суспільного життя. Воно, насамперед, спрямоване на досягнення таких цілей, як забезпечення у державі сприятливих умов соціалізації підростаючого покоління та саморозвиток людини як особистості й суб’єкта діяльності [1].

Отже, проблема впливу соціального середовища на особистість дитини завжди була в полі зору наукових досліджень соціальних педагогів і психологів. Сучасні вчені намагаються враховувати увесь спектр соціальних інститутів, які беруть участь у процесі соціального виховання підростаючого покоління (сім’я, школа, позашкільні освітньо-виховні установи, засоби масової інформації тощо). Сам процес і результат взаємодії особистості й соціального середовища розглядається у процесі засвоєння, відтворення та розвитку особистістю соціального досвіду того суспільства, до якого належить людина.

Однак, враховуючи вищевказане, можемо констатувати, що при відносній вивченості деяких аспектів соціального виховання залишається низка проблем, що все ще перебуває поза належною увагою науковців.

Мета статті – окреслити концептуальні підходи до проблеми соціального виховання в літніх оздоровчих таборах.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що ДОТ на сучасному етапі є одним із базових інститутів соціалізації молоді (поряд із сім’єю, навчальними закладами, групами однолітків, державними, релігійними й приватними органі-

заціями). Однак, як слушно зазначає А. Капська, “значна кількість дитячих оздоровчих закладів без серйозної державної підтримки протягом останніх десятиліть значно скоротилася, інші – перебувають на шляху кардинальної трансформації й пошуку сприятливих умов для функціонування” [14, с. 179]. Зрозуміло, що за таких обставин не всі ДОТ успішно здійснюють свої педагогічні функції, а відтак, виникає проблема наукового пошуку педагогічних засад соціального виховання школярів у дитячих оздоровчих таборах України.

При цьому йдеться про нову сутність дитячого табору як відкритої, гнучкої й варіативної системи, здатної до саморозвитку й самовідновлення, із новим змістом діяльності, новою позицією педагога, який стає для дитини лідером, наставником, помічником і взаємодіє з нею на підставі принципів гуманізму, співробітництва та співдружності з дитячим колективом.

Сучасний дитячий оздоровчий табір можна охарактеризувати як окрему соціальну спільноту, засновану на дружніх зв'язках, для якої характерне спільне проживання протягом певного часу й ведення так званого “домашнього господарства”. Зрозуміло, що в кожному конкретному таборі складається своя, індивідуальна виховна система, яка формується емпіричним шляхом, тобто постійно апробується у досвіді, містить педагогічні “знахідки”, засоби і методи впливу на дитину, проте не позбавлена прорахунків і помилок. Цілі, принципи та зміст виховання у ДОТ видозмінюються залежно від цілої низки причин (вік дітей, їх ціннісні орієнтації, загальна й педагогічна культура їхніх батьків, етнічна, релігійна належність тощо).

У результаті здійснення в ДОТ різноманітних програм формується нова модель виховної діяльності, заснованої на різних аспектах творчості, оздоровлення, соціалізації, адаптації й самовизначення дітей.

Під соціалізацією у цьому контексті розуміємо процес “входження” особистості у суспільство, тобто процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду під час спілкування та діяльності. При цьому потрібно зважати на те, що соціалізація індивідуума відбувається як в умовах стихійного впливу на особистість різних життєвих обставин, так і в умовах цілеспрямованого виховання, наприклад, під час навчання у школі чи перебування в літніх оздоровчих таборах.

Соціалізація особистості нерозривно пов'язана з соціальним вихованням – створенням у суспільстві умов і заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в дитини соціально-позитивних ціннісних орієнтацій.

Провідним завданням соціального виховання в кожному суспільстві є створення оптимальних умов для найбільш повноцінного розвитку особистості. Виховання озброює дітей знаннями, як задовольняти свої потреби найефективнішим способом – у співпраці з іншими, беручи до уваги звичаї та закони, вико-

нуючи соціальні функції, що потрібні іншим. Отже, соціальна організація виховання є одним із механізмів упорядкування суспільства.

Соціалізація дітей у ДОТ реалізується, насамперед, через їх участь у відповідних видах діяльності. Орієнтуючись на загальну мету виховання, вихователь таким чином одночасно вирішує актуальні завдання різних напрямів виховання, використовуючи види діяльності, пов'язані з розвитком пізнавальної активності вихованців, вихованням у них моральних якостей, розвитком художніх здібностей, залученням до продуктивної праці, формуванням фізичної досконалості тощо.

Однією з умов організації діяльності є такий добір видів і форм особистісно значущої діяльності, у якій школярі можуть задовольнити свої природні потреби самовираження, самоствердження, спілкування, пізнання, виявити себе як неповторні індивідуальності. При цьому залежно від позиції суб'єктів спілкування (школяр-вихователь, школяр-школяр) стосунки між ними можуть мати характер співробітництва (що передбачає взаєморозуміння та підтримку), паритету (побудовані на взаємовигоді членів "союзу"), змагання (прагнення досягти кращих результатів), конкуренції (прагнення мати перевагу над іншими), антагонізму (різких суперечностей у позиціях) тощо.

Другою важливою умовою соціального виховання в ДОТ є зміна в соціальній позиції учня, виконання нової соціальної ролі, яка дозволяє дитині ствердити себе в певній діяльності. Особисте значення нової позиції і є тим важелем, за допомогою якого здійснюється перебудова намагань і мотивів особистості.

Створення умов, які надають учневі можливість здійснити вибір різних соціальних ролей, вільного переходу від однієї діяльності до другої, забезпечує дійсну активність, самостійність вихованця; зміну його ставлень до навколишнього світу, координацію власної позиції з позиціями інших людей.

Таким чином, основними функціями сучасних ДОТ у процесі соціального виховання можна вважати залучення дитини до культури суспільства; створення умов для дитячого індивідуального розвитку й духовно-ціннісної орієнтації; автономізація дітей від дорослих тощо.

У цьому контексті соціальне виховання можна розглядати як процес відносно соціально контрольованої соціалізації, здійснюваний у спеціально створених виховних організаціях, який допомагає розвинути можливості дитини, що включають її здібності, знання, зразки поведінки, цінності, відносини, сприйняті суспільством, у якому особистість живе [10].

Іншими словами, соціальне виховання являє собою процес планомірного створення умов для цілеспрямованого позитивного розвитку дитини та її духовно-ціннісної орієнтації.

Взаємодія у процесі соціального виховання – це обмін між його суб'єктами інформацією, типами і способами діяльності і спілкування, ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, відбір і засвоєння яких має вибірковий

характер. Така взаємодія значною мірою соціально диференційована, індивідуалізована й варіативна, оскільки конкретні учасники взаємодії, будучи членами певних етнічних, соціальних і соціально психологічних груп, більш або менш усвідомлено і цілеспрямовано реалізують у взаєминах один із одним той тип соціальної поведінки, який схвалюється в цих групах і має свою специфіку.

Таким чином, здійснюване у процесі взаємодії соціальне виховання в ДОТ створює більш або менш сприятливі умови і можливості для оволодіння дитиною позитивними соціальними, духовними й емоційними цінностями, а також формує умови для її самопізнання, самовизначення, самореалізації, а в цілому – для набуття досвіду пристосовування й відображення в суспільстві.

При цьому соціальне виховання здійснюється на декількох рівнях (за В. Гінецинським). Соціетарний рівень виховання забезпечує засвоєння школярами культурних цінностей суспільства з метою його повноцінного функціонування. Інституційний рівень виховання реалізують спеціальні соціальні інститути, зокрема установи дошкільної, шкільної і додаткової освіти. Соціально-психологічний рівень виховання здійснюють соціальні групи, суспільні організації й колективи (літні оздоровчі табори в тому числі). Міжособистісний рівень виховання відбувається з урахуванням індивідуально-психологічних і особистісних особливостей вихователя і вихованця (батьківське виховання, виховний вплив соціального педагога, вчителя). Інтраперсональний рівень – це не що інше, як процес самовиховання [10].

Із соціальним вихованням тісно пов'язане становлення особистості, її соціалізація, засвоєння людиною усталених у суспільстві норм і правил. Так суспільство забезпечує своє існування, розвиток і дає можливість наступним поколінням шляхом соціокультурної імітації відтворювати і зберігати культуру, виконувати соціальні ролі, певні соціальні функції тощо.

Соціальне виховання дозволяє особистості протистояти кризам, сприяти розумній і успішній самоорганізації життя в умовах мікросередовища (наприклад, сім'ї чи освітньої системи). Воно прищеплює вміння гармонійно співіснувати з природою, окремими людьми, соціумом, світом речей.

Головна мета соціального виховання полягає в орієнтації фізичних, етичних і духовних сил особистості на самовиховання схвалених суспільством якостей. Виходячи із цього, сучасні ДОТ повинні забезпечити захист прав і охорону здоров'я школярів, а також сприяти їх фізичному, психічному, творчому і соціальному розвитку дитини.

Таким чином, соціальне виховання націлене на перетворення особистості в повноправного члена суспільства в процесі багаторівневого засвоєння знань, норм поведінки, відносин у суспільстві і сім'ї (правових, економічних, цивільних і побутових).

Виходячи із цього, методи соціального виховання в ДОТ повинні базуватися на: 1) безпосередньому впливові вихователя на вихованця (приклад, авто-

ритет, прохання, порада, заохочення, увага, зміцнення віри у власні сили особистості, довір'я, а також переконання, натяк, ласкавий докір, уявна байдужість або недовір'я, обурення, попередження, засудження, мораль, вимога, наказ, покарання тощо); 2) створенні спеціальних умов, ситуацій і обставин, які змушують вихованця змінити власне ставлення до тих чи інших людей, ситуацій, подій, виразити свою позицію, здійснити вчинок, виявити характер; 3) громадській думці значущої для вихованця референтної групи, наприклад, шкільного колективу, авторитетної для вихованця людини (вчителя, вихователя, суспільного чи державного діяча), засобу масової інформації; 4) спільній діяльності вихователя з вихованцем, спілкуванні, грі, у тому числі тривалій виховній грі (особливо у так званих тематичних літніх оздоровчих таборах із заглибленням у народні традиції, історію, культуру); 5) процесі навчання, самоосвіті й передачі інформації, соціального досвіду в колі дружнього й професійного спілкування; б) зануренні у світ народних традицій, фольклорної творчості, читання художньої літератури тощо.

У літній період у сучасних дитячих оздоровчих таборах доцільно актуалізувати такі напрями роботи соціального педагога, як спортивно-оздоровчі заходи; продуктивна праця; історична пошукова діяльність; патріотична робота; екологічна робота тощо.

Наприклад, у рамках екологічного виховання діти виготовляють вироби з природного матеріалу, вивчають рідний край у походах, випускають екологічні газети, працюють у лісництвах, охороняють ліс, збирають лікарські трави.

При цьому вихователі сучасних ДОТ повинні зважати на те, що у вихованні особистості виділяють чотири етапи. Ключова теза першого етапу звучить так: “Щоб вихованець міг поводитися правильно, він повинен знати, як саме себе потрібно вести і чому саме так, а не інакше”. Отже, перший етап виховання полягає в ознайомленні дітей із загальними нормами та суспільними правилами поведінки.

Другий етап виховання полягає у формуванні уявлень. Завдання вихователя на цьому етапі полягає в тому, щоб викликати позитивне ставлення вихованців до норм і правил поведінки, які їм пропонуються. Однак важливо, щоб дитина прийняла ці правила як значущі для себе.

На третьому етапі формуються погляди і переконання. Цей етап характеризується сприйняттям і перетворенням норм в особисте надбання (психічний стан, що показує потенційну готовність до дії). Переконання у цьому контексті являють собою стійкі, засновані на певних принципах і світобаченні погляди, які є орієнтирами в житті.

На заключному, четвертому етапі неодноразові повторення дій дитини повинні отримати схвальну оцінку з боку оточення, що зумовить у подальшому формування звичок культури поведінки, яка стане для особистості нормою й

потребою. У результаті формується спрямованість особистості як система узгоджених взаємопов'язаних переконань і потреб.

Висновки. Таким чином, соціальне виховання на сучасному етапі є важливою складовою соціальної педагогіки й торкається майже всіх сфер соціальної життєдіяльності людини. Літні оздоровчі табори в цьому контексті відіграють одну із провідних ролей у процесі соціального виховання школярів, оскільки дають можливість створити таку систему соціальних відносин, у якій дитина може “приміряти” на себе ті чи інші соціальні ролі, нормативні настанови і взірці соціального виявлення, які в подальшому дозволять їй гармонійно розвиватися й функціонувати у суспільстві. Однак, зважаючи на те, що тема пошуку нових педагогічно-компетентних рішень у функціонуванні дитячих оздоровчих таборів є відносно новою в українській педагогіці, вважаємо за потрібне привернути до неї увагу науковців і спровокувати дискусію з приводу концептуальних основ соціального виховання в так званих малих соціальних групах, до яких можна віднести й дитячі оздоровчі табори.

Література

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі / О. Безпалько. – К. : Центр наукової літератури, 2009. – 300 с.
2. Бовть О. Соціально-психологічні причини агресивної поведінки підлітків / О. Бовть // Рідна школа. – 1999. – № 2. – С. 17–19.
3. Богдановська О. Засвоєння соціальних норм як складова шкільної соціалізації / О. Богдановська // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 4. – С. 98–104.
4. Василькова Т.А. Социальная педагогика: курс лекций / Т.А. Василькова, Ю.В. Василькова. – М. : Академия, 2000. – 440 с.
5. Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога / Г.А. Воронина, П.А. Шептенко. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
6. Выгорбина А.В. Специфика воспитательной работы социального педагога / А.В. Выгорбина // Педагогика. – 2000. – № 5. – С. 36–40.
7. Малько А.О. Соціальна педагогіка в школі: культурологічний аспект / А.О. Малько // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С. 36–40.
8. Малько А.О. Формування методологічних основ соціальної педагогіки: культурологічний підхід / А.О. Малько // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1–2. – С. 25–33.
9. Методика и технологии работы социального педагога / [под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева]. – М. : Академия, 2002. – 192 с.
10. Мудрик А.В. Социальная педагогика / А.В. Мудрик. – М. : Академия, 2000. – 200 с.
11. Мустаева Ф.А. Основы социальной педагогики / Ф.А. Мустаева. – М. : Академия, 2001. – 241 с.
12. Немець Л.М. Соціальна педагогіка з основами педагогічної майстерності / Л.М. Немець. – Х. : Вид центр ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2002. – 214 с.
13. Соціальна педагогіка : підручник / [за ред. А. Капської]. – К. : ЦУЛ, 2006. – 468 с.
14. Социальная педагогика : курс лекций / [под общ. ред. М.А. Галагузовой]. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 416 с.